

Kántor Zsolt

A stílus genealógiája

Utó-kritika

Konrád György: *A látogató*. Regény. Magvető, Budapest, 1969. 272 p.

A látogató nagyon erős első kötet volt, eredetileg *Menetgyakorlat* volt a munkacíme, kiemelkedett a mindenkori mezőnyből, jól is fogadta a kritika (Rónay Györgytől Albert Pálig – sőt Bojtár Endre 1978-ban *Az irodalmi mű jelentése* című tanulmányának apropójával választotta a regényt és fogadtatását), még az elmarasztaló ítéletek is jelentékeny indulást emlegettek. Fehér Ferenc szerint az oblomovi filozófia „kipróbálása” zajlik a regényben, Pomogáts Béla szerint *A látogató* a humánnum artikulálódásának lehetőségeit kutatja, Rónay György pedig a látogató és Bandula Feri kapcsolatában látja az ember az embertársaikban vagy akár saját magukban felfedezett abnormális, groteszk entitásának kirajzolódását.

A ma is, az élvező megértés égisze alatt, újraolvasható első kötet nálam a személyes sikerlista első helyére került akkor. Huszonhét évesen olvastam, 1985-ben, először.

Messziről kell kezdenem. A nyelv szeretete felől. Konrád kezdeti munkásságával előkészítője volt a prózapoeitika fordulatainak. Nélküle nincs Esterházy, se Nádas felfutása, megértése. A látogató által kicsit utolérte magát a magyar irodalom, az európai-amerikai folyamatokhoz viszonyítva. Hiszen megjelent benne a tudattükröző, álomi-képzeti elbeszéltség. A krónikás attitűdben megjelenik a szövegszerűség. Nem a világ elmondhatóságában kételkedett, hanem az átalakíthatóságában.¹ S a szöveget mint az üzenet eszközt használja arra, hogy amit lehet, azt megtegye a „lehetetlenné lett” változás kierojtására. Ez egy új nézőpont. Újfajta elbeszélhetőség forrása lett. Ezért törekszik mindinkább egzakt szociológiai pontossággal megadni a lelki koordinátákat és minél szerteágzóbban beleírni az összefüggésekbe a kort, a kontextust. Ezzel egy filozófiai rátekintést is elővezetett. A külvilág és az emberi benső ordító ellentmondásait új nyelven artikulálta. A dolgok és a gondolkodás új mátrixba törtlen jelent meg a befogadó szeme, szíve előtt. Az értekező beszédmód, a reflektáltság Konrád szellemi műhelyében született meg 1969-ben.

S mindehhez a nyelv dekonstrukciója elengedhetetlen lépés volt. Még akkor nem így aposztrofálták,

hanem valami furcsa, de mégis megbocsátható, rene-gátnak definiált eretnekségként. A történet háttérbe szorul, de a reflektálás közben mégsem marad elvarratlan szál. A világszerűség megképzí önmagát, de át-szöve a filozofikussággal. A metaforikusság nem lépi át az abszurd határát. Megmarad a közlemény jelleg, de nem a régi módon. A valóság mellé odaillesztődik, hogy van ezenkívül egy lehetséges, másik alternatíva is. S mindez ugyanakkor világértelmezéssel párosul a tettek, történések világában.

„A korabeli regénykritikák mindegyike megemlíti, hogy »A látogató«-ban érezhető a francia új regény hatása és az is ismeretes, hogy Konrád György tanulmányt írt a francia új regényről, ezért rögtön felmerül a kérdés: az olvasói élmény alátámasztja-e ezt a kapcsolatot? **Igen.** (Beszúrás tőlem. K. Zs.) Fontos hangsúlyozni, hogy jelen esetben a kérdés megválaszolásához valóban csak egyetlen új regény (nevezetesen az irányzat vezérének elismert Alain Robbe-Grillet 1959-ben megjelent »Útvesztő«-je) szolgálhat alapul.”²

A tapasztalat és a fogalmiság ritkán érzékelt egysége valósul meg *A látogató* lapjain. Konrád tudja, hogy az író másképp beszél, mint általában a mindennapi beszélő. Azaz több ihletett pillanata van, mint az utóbinak azáltal, hogy miközben mondja a magáét: ír. S nemcsak azt mondja el, amit gondol a dolgokról, hanem engedi beszélni írás közben a szavakat, a gondolkodó nyelvet.

„Talán a béke tette, hogy a fölrobbanás pillanatonkénti esélyét könnyű és sportszerű kockázatnak éreztük. Ám épp ezért, délutánonként, vasalt ingben, feketézve, volt időnk képzeletbeli ujjainkkal borzongva, megérinteni azokat a láthatatlan rézdrót szálakat, melyek oly szakadékonny fessséggel tartották meg sötét nyugalomban az akna talán még várakozó s talán már ócskavassá szétázott robbanótestet.” (*A látogató*)

Tehát tevékenysége közben hallgat egy másik beszélőt, a Logoszt. Mert: ahogy leír egy mondatot, mindjárt felel rá maga a nyelv. S ezt a másik szavaltól el lehet hallgattatni, a közember lecsendesíti ezt a hangot, elnémítja, de az író, aki szereti vizsgálgatni, elemezni a nyelv mélységeit, nem kapcsolja ki. Inkább

átadja neki a navigálást. S ezáltal beemel egy másik szöveget. A látogató ironikus-cinikus távolságtartást alakított ki, amely később átadja helyét a megértő-azonosuló közelítésnek. A látásmód változása arra utal, hogy a történetmondás során – amely egyúttal önmegismerési folyamat is, a főhős és a szerzői én álláspontja közeledik egymáshoz. Két szöveg van, de egy nyelv. Rendkívül izgalmas a gondolkodásmód megváltozásának a formálódása ebben a szövegekörnyezetben. Így változik meg a műfaj, a regény szerepe, rendeltetése és befogadásának mibenléte *A látogató* megjelenésével. Nekem ez reveláció volt. Kinyilatkoztatás. Valami emberen túli metafizika. És mégsem az. Szinte semmi sem történik a teremtett milióban. S ez nagyon tetszett elsőre. Gondolkodik benne (rajta) a szöveg, történjen-e vagy nem? Menjen be a nyelv a lelkébe és nézzen ott szét? Igen. Ilyesmi. Azután hatoljanak be a mondatok a tudatalatti szobába és foglalják el a területet. Mondhatnánk rá, hogy szociográfia vagy társadalomrajz, de ez sem fedné teljesen a valóságot, sokszor teljesen ad hoc módon tekintünk be a társadalom peremére sodródott, magányos, kallódó, alkoholista, perverz, gyerek- és asszonyverő, munkanélküli, fogyatékos, agresszív, gyilkos, öngyilkos, vagy gengszter típusú emberek zárt világába. De a szolidaritás is elrajzolt. S a részletek alaposak, a textus itt maga az élet. Élő irodalmi valóság.

„Szelementumok, szilánkok, szemcsék.”³ Világmetaszetek, mikrovilágok. Konrád dramaturgiája ilyen. Lány fenomenológia. Nyers, érces akcentus. Álló pillanatok egymásba gyűrt szirmai. S a textúra illata inspiráló atmoszférát teremt. Nagy kincsesbánya egy költőnek. A redukált fikció mindig eljátszik a szöveg ártatlanságával, hogy eltitkolja fogantatása eredetét, mármint hogy leírva ugyanúgy valóság, mint a hús-vér test és a tényvilág jelenségei. Konrádnál ez azért működőképes, mert megadja a szabad vegyértékeket a jelentéssűrítmények kikeveréséhez. Nem ragaszkodik egyetlen üzenethez, amit meg akar értetni mindenképp. Hagy lehetőséget az olvasónak. *S A látogató* megírása-megjelenése egy *nem*-szabad hatástörténeti helyzetben mehetett végbe. Azért mondható szerencsésnek a fenti körülmény, mert a folyamat, amelynek kibontakozásához e szöveg a maga módján hozzájárult, sem előbb, sem később nem mehetett volna végbe ilyen erős hatékonysággal. A hagyománytörténetbe ugyanis nem lehet eltervezetten, bármikor és bármely szándékkal belépni: bármikor bármi még akkor sem képes megtörténni, ha a temporálisan valóban megvalósultat utólag mindössze az előzetes lehetőségek egyikeként ismerjük is föl.⁴

Thomka Beáta mutat be egy remek kicsi novellát a *Prózaelméleti dilemmák* című tanulmányában. Hadd idézzem én is, annyira jellemző a konrádi világképre.

Richard Brautigan *Törölt* című szövegéről van szó.⁵ *A sombbrero zubanása* című ciklusból való. „A japán nő tovább aludt. Yukiko igen fáradtan feküdt le. Fárasztó napja volt. Munkahelyén csupán egyetlen vágya volt, hogy hazamenjen és aludjon, s íme, hol van: otthon van és alszik. Gyermekkoráról álmodik. Olyan kis álmom ez, melyre reggel, ébredés után már nem is fog emlékezni és sohasem tudja majd felidézni. Mindörökre eltűnt. Eltűnt, amint megálmodta. Kitorölte magát, amint megtörtént.” Íme, tehát *a* redukció mellett az elbeszéléstárgy vonja magára figyelmünket, hisz eldönthetetlen, vajon a szereplő tudatán belüli elbeszélő pozíció uralja-e a közlést, vagy mindaz, amit a szöveg tartalmaz, nem több, mint a narrátor élménye. S voltaképp mind a kettő. Az elbeszélő én a nyelvet használja arra, hogy megkettőzze a látásmódot. Akár csak Konrád, nagyon ért a kontextus kitágításához.

Aki ír vagy beszél, annak azt a nyelvet kell megtalálnia, ami még nem létezett addig. Minden valódi szó, amit mondanak nekünk, nyilvánvalóan egy készséget feltételez a részünkről: hogy elhagyjuk minden magunkkal hozott előítéletünket és előzetes beállítottságunkat, és alkalmassá váljunk az eljövendő kinyitott horizontjára, amibe be van csomagolva egy intés, egy figyelemfelkeltés; nem a megfelelés a fontos.⁶ Konrád tudta ezt. Megtalált egy nyelv nélküli nyelvet. S ez intuíció terméke volt, nem az ismeret földjéből csírázott ki.

A nyelvet minden beszélő újraalkotja. Konrád is megtette. A beszéd számára még a teljes elhagyatottságban is létező és megragadható struktúra maradt. Teljes erejéből, minden erudícióját odaszánva a nyelvbe kapaszkodott.

Ahogy a gondolkodás: vágyakozás a sötétségből és a korlátozottságból a világosság és a végtelen felé, úgy árad a hang a szív mélyéből kifelé Konrádnál, a másik felé, hogy mindvégig úton legyen a megértés házához. A *mémrá*, Isten Írásként megjelenő ikonja felé. (De ez már az én asszociációm, a hívő én sóhaja, fantazmagóriája. S ez a kapcsolat és irányultság tett nyitottá Konrád látogatója iránt. Affinitás, amelybe beletalált *A látogató*. S ez még ma is tart. Ez a vonzódás a könyvhöz. Ötvenéves szimpátia és rokonszenv.)

Konrád szellemi függetlensége és szabadsága a tiszta ész és a morál fenomenológiájának szép elegye volt.

JEGYZETEK

¹ Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története. 1945–1991*. Argumentum, Budapest, 1993. 128.

² Bene Márta: „Kitalált történetek”. *A Látogató és az Útvesztő. Ikolakultúra*, 2004. 6–7.

³ Thomka Beáta címe, egy narratológiai tanulmányhoz.

⁴ Kulcsár Szabó Ernő szavai, több helyről.

⁵ Thomka Beáta: *Prózaelméleti dilemmák. Ikolakultúra*, 1994. 6.

⁶ Hans-Georg Gadamer szavai, átirva.